

<https://hstryres.uz/journal/index.php/makro>

2026, № 2 (14)

ISSN-3030-3761

ТАРИХИЙ ТАДҚИҚОТЛАР
Илмий журнали

ИСТОРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
Научный журнал

HISTORICAL RESEARCHES
Scientific journal

ТОШКЕНТ-2026

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети

Бош муҳаррир ўринбосори:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief editor:

Шакиров Иляс Рахимзянович
т.ф.ф.д., (PhD)
Ўзбекистон Миллий университети

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ
РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ
EDITORIAL BOARD

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори, профессор, Академик
Ўзбекистон Миллий университети
Сулейманов Рустам Хамидович
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Муминов Алишер Гаффарович
Сиёсий фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Зуев Андрей Сергеевич
тарих фанлари доктори, профессор
Новосибирск Давлат университети
Ишанхуджаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Холиқулов Ахмад Баймаҳаматович
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Габриэльян Софья Ивановна
тарих фанлари доктори, доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Убайдуллаева Барно Машрабжоновна
тарих фанлари доктори, доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Очилдиев Файзулла Бобоқулович
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Саидбобоев Зокиржон Абдукаримович
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Азизов Илдар Рафаэлевич
Сиёсий фанлари доктори (DSc)., доцент
Бизнес ва тадбиркорлик Олий мактаби

Гаффоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат университети
Сиддиқов Равшан Бердимуратович
тарих фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Тухтабеков Қозимбек Азимбекович
тарих фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Бабабеков Акбар Давурбаевич
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
Ўзбекистон Миллий университети
Баҳранов Шерзод Таштурсунович
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
Жамоат ҳафсизлиги университети
Алиазарова Дилдора Валишеровна
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Холиқулова Шахноза Боймуҳамматовна
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Навоий Давлат педагогика институти
Нормуродов Дилмурод Раҳматуллаевич
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Абдулаева Нигора Санжаровна
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Америка технологиялар университети
Тоғаев Жасур Эркинович
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Усаров Умид Абдумавлянович
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Эшқувватов Бобир Валикул ўғли
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)., доцент
Ўзбекистон Миллий университети

Контакт редакции журнала
Город Ташкент, улица Мирзо Голиба,
Исторический факультет
Национального Университета
Узбекистана имени Мирзо Улугбека
Web: <https://hstryres.uz/journal/>
E-mail: I.Shakirov91@mail.ru
Тел: +998900382203

Contact Editors of journal
Tashkent city, street of Mirzo Golib,
Faculty of history of the National
university of Uzbekistan named after
Mirzo Ulugbek
Web: <https://hstryres.uz/journal/>
E-mail: I.Shakirov91@mail.ru
Phone: +998900382203

МУНДАРИЖА / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

1	Adilov Abror Anvarovich IKKINCHI JAHON URUSHIDAN KEYINGI DASTLABKI YILLARDA O‘ZBEKISTONDAGI DAVLAT VA DIN MUNOSABATLARI TARIXIDAN	5
2	Алиназарова Дилдора Валишеровна ВОЕННЫЕ КОРРЕСПОНДЕНТЫ И ИХ ВКЛАД В РЕГИОНАЛЬНУЮ ПЕРИОДИЧЕСКУЮ ПЕЧАТЬ ФЕРГАНСКОЙ ДОЛИНЫ	14
3	Berdiyev Abduvali Abdug'aniyevich XIX ASRNING 30-40-YILLARIDA BUXORO XONLIGIDA INGLIZ-RUS SAVDO- IQTISODIY RAQOBATI VA UNING MINTAQAVIY SAVDO ALOQALARIGA TA’SIRI	27
4	Bo'tayev Jonibek Shodiyevich XIX ASR OXIRI – XX ASR BOSHLARIDA SAMARQAND VILOYATIDA HARBIY- MA’MURIY BOSHQARUV TIZIMINING SHAKLLANISHI	35
5	Исхаков Мирсадик Мирсултанович, Ғойибов Бобир Собирович СУҒДИЙ ТИЛ СОН ТУРКУМИНИНГ ЛЕКSIK ВА РАҚАМЛИ ИФОДАЛАРИ	43
6	Kimsanova RuxshonaXayrulla qizi NAVRO‘Z AHMADXON VA UNING AVLODLARI DAVRIDA TOSHKENT	53
7	Mamatova Maxfuza Baxriddinovna MARKAZIY OSIYO CHOY YO’LI TARIXIDAN	61
8	Muzaffarov Muhammadaminxon Xusanxon o‘g‘li TURKIY TILLI DAVLATLAR HAMKORLIK KENGASHI (TURKIY KENGASH) TARKIBIDAGI ASOSIY ORGANLAR VA TUZILMALAR	67
9	Ne'matov Shoxzodbek Ulug'bek o'g'li O‘ZBEKISTONDA O‘RTA MAXSUS, KASB-HUNAR TA’LIM TIZIMIDA AMALGA OSHIRILGAN ISLOHOTLAR (2017–2021-YILLAR)	73
10	Normuratov O‘rolbek Jumma o‘g‘li BUXORO XONLIGI VA ROSSIYA PODSHOLIGI O‘RTASIDAGI SIYOSIY HAMDA IQTISODIY MUNOSABATLARNING SHAKLLANISHI (XVI ASR OXIRI – XVII ASR BIRINCHI YARMI)	82
11	Очилдиев Файзулла Бобокулович БУХОРО АМИРЛИГИГА ТЕМИР ЙЎЛ ТАРМОҒИНИНГ КИРИБ КЕЛИШИ ВА УНИНГ ИҚТИСОДИЙ АҲАМИЯТИ	92
12	Qosimov Mirjalol Ravshan o‘g‘li O‘ZBEKISTONLIK PARTIZANLARNING SOBIQ ITTIFOQ HUDUDINI OZOD ETISHDAGI ISHTIROKI (UKRAINA VA RSFSR MISOLIDA)	101
13	Raximova Gulilola Zohid qizi O‘ZBEKISTONDA BOLALAR MAVZUSIGA IXTISOSLASHGAN OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING FAOLIYATI	110
14	Саломова Барчиной Журакуловна ЖУРНАЛИСТ АЁЛЛАРНИНГ ЖАМИЯТ ҲАЁТИ ВА ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ЖАРАЁНЛАРДАГИ ЎРНИ	117
15	Toirova Zamira Suban qizi TOSHKENT IQTISODIY RAYONI ELEKTR ENERGETIKASI: HUDUDIY JOYLASHUVI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI	131
16	Turdaliyeva Gulasalxon Abdusalom qizi XV ASR OXIRIDA HIROT DAVLATIDA SOLIQ SIYOSATINING XUSUSIYATLARI (HUSAYN BAYQARO DAVRI)	137
17	Xasanboyeva Gulxayo Ximmat qizi 1950-1980-YILLARDA O‘ZBEKISTON SSR KOLXOZLARINING HOLATI VA UNDAGI O‘ZGARISHLAR	142

18	Qodirova Ra'no Mamirjonovna SOVET HOKIMIYATINING DASTLABKI YILLARIDA TURKISTON XALQ MAORIFI VA JAMIYATSHUNOSLIK FANINING SHAKLLANISHI	148
19	Ergashev Umidjon Muhammed o'g'li O'ZBEKISTON SSRDA SOLIQ TIZIMINING TASHKIL ETILISHI (TOSHKENT OBLASTI MISOLIDA)	155
20	Эргашев Хусан Юсуп ўғли ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИДА ОЛИБ БОРИЛГАН АРХЕОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАРНИНГ ОЛИБ БОРИЛИШИ ХУСУСИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР	162
21	Xaitov Zafar Uzakovich VIZANTIYA MADANIYATI VA UNING JAHON SIVILIZATSIYASIDA TUTGAN O'RNI	167
22	Юлдашева Шохсанам Юнусали кизи ВЕНСКАЯ СИСТЕМА МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ И ЕЁ ВЛИЯНИЕ НА РАЗВИТИЕ МУЗЕЙНОГО ДЕЛА ВО ФРАНЦИИ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА	173

Bo'tayev J. Sh.

«Ijtimoiy fanlar» kafedrası v.b.dotsenti, PhD

Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti

bjonibek85@gmail.com

XIX ASR OXIRI – XX ASR BOSHLARIDA SAMARQAND VILOYATIDA HARBIY-MA'MURIY BOSHQARUV TIZIMINING SHAKLLANISHI

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Samarqand viloyatida Rossiya imperiyasi tomonidan joriy etilgan harbiy-ma'muriy boshqaruv tizimining shakllanish jarayoni tahlil qilinadi. Tadqiqotda 1886 yilda qabul qilingan “Turkiston o'lkasini boshqarish to'g'risidagi Nizom” asosida Samarqand viloyatining tashkil etilishi, viloyat, uezd, uchastka, volost hamda qishloq va ovul jamoalari darajasidagi boshqaruv tizimining tuzilishi o'rganilgan. Shuningdek, uezd boshliqlari, uchastka pristavlari va mahalliy boshqaruv vakillarining vakolatlari, saylov tizimi hamda ma'muriy nazorat mexanizmlari arxiv hujjatlari va tarixiy manbalar asosida tahlil etilgan. Maqolada Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosati sharoitida harbiy-ma'muriy boshqaruv tizimi hudud ustidan siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy nazoratni kuchaytirish vositasi sifatida xizmat qilgani ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Samarqand viloyati, harbiy-ma'muriy boshqaruv, Rossiya imperiyasi, Turkiston general-gubernatorligi, 1886 yilgi Nizom, uyezd boshqaruvi, uchastka pristavi, volost tizimi, mustamlaka siyosati, XIX asr oxiri – XX asr boshlar.

KIRISH

XIX asrning ikkinchi yarmi – XX asr boshlarida Rossiya imperiyasining Markaziy Osiyodagi mustamlakachilik siyosati hududni harbiy-ma'muriy usulda boshqarish tizimini shakllantirish bilan chambarchas bog'liq bo'ldi. Imperiya tomonidan bosib olingan Turkiston o'lkasida siyosiy barqarorlikni ta'minlash, iqtisodiy resurslarni nazorat qilish hamda mahalliy aholi ustidan ma'muriy nazoratni kuchaytirish maqsadida yangi boshqaruv tizimi joriy etildi. Bu jarayonda viloyatlar, uездlar, uchastkalar, volostlar va qishloq hamda ovul jamoalari darajasida tashkil etilgan ko'p pog'onali boshqaruv tizimi muhim rol o'ynadi. Ayniqsa, 1886 yilda qabul qilingan “Turkiston o'lkasini boshqarish to'g'risidagi Nizom” imperiyaning o'lkadagi ma'muriy tuzilmasini tartibga solib, harbiy va fuqarolik boshqaruvi vakolatlarini aniq belgilab berdi.

Mazkur davrda Samarqand viloyati Turkiston general-gubernatorligi tarkibidagi muhim strategik hududlardan biri sifatida harbiy-ma'muriy boshqaruv tizimining faol joriy etilgan hududlaridan hisoblanadi. Viloyatda harbiy gubernatorlar rahbarligida uezd boshliqlari, ularning yordamchilari, uchastka pristavlari hamda mahalliy boshqaruv vakillari orqali ma'muriy boshqaruv amalga

oshirilgan. Shu bilan birga, imperiya ma'muriyati hududdagi siyosiy vaziyat, qo'zg'olonlar xavfi hamda ijtimoiy-iqtisodiy omillardan kelib chiqib boshqaruv tuzilmasini o'zgartirib, harbiy kuch va ma'muriy nazorat mexanizmlarini muntazam ravishda kuchaytirib borgan. Mazkur maqolada XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Samarqand viloyatida harbiy-ma'muriy boshqaruv tizimining shakllanishi, uning tashkiliy tuzilmasi hamda uezd, uchastka va volost darajasidagi boshqaruv mexanizmlari arxiv hujjatlari va tarixiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, imperiya ma'muriyati tomonidan mahalliy aholi ustidan nazoratni ta'minlash, siyosiy barqarorlikni saqlash va mustamlakachilik siyosatini amalga oshirishda ushbu boshqaruv tizimining tutgan o'rni ilmiy jihatdan yoritiladi.

TADQIQOTNING ASOSIY NATIJALARI

Tadqiqotda arxiv hujjatlari, rasmiy farmonlar, statistik ma'lumotlar va tarixiy manbalar asosida viloyat boshqaruv tizimining harbiy-siyosiy mohiyati, ma'muriy bo'linish dinamikasi hamda mahalliy aholini nazorat qilish mexanizmlari tahlil qilinadi. Shuningdek, boshqaruv apparatining shakllanishi, mansabdor shaxslarning vakolatlari, saylov tizimining amaliy qo'llanilishi va jazo tizimining hududiy xususiyatlari o'rganiladi. Mazkur davr boshqaruv tizimi tashqi ko'rinishda mahalliy an'anaviy institutlarni saqlagandek bo'lsa-da, amalda markazlashgan mustamlaka ma'muriy modelni mustahkamlashga xizmat qilgan.

Viloyat harbiy gubernatorlari boshqaruvi davrida mahalliy aholini saqlab turish va mustamlakachilik tizimini kuchaytirishda asosiy dastak bo'lgan harbiy rahbarlar, harbiy qismlar va ularning infratuzilma masalasiga asosiy e'tibor qaratishgan. Ya'ni, ularga sharoit yaratish va himoya qilish ustuvor vazifa bo'lib, ushbu holat ayniqsa, harbiy holat hamda favqulodda holatlarda ko'proq kuzatilgan. Xususan, 1917 yil 7 sentyabrda Viloyat sanitar kengashi yig'ilishida O'rtepa shahar shifokorining 1917 yil 11 avgustdagi 243-sonli O'rtepa shahar shifoxonasi binosiga uchastka komissari uyi bo'lgan holda ehtiyoji bo'lmasa-da joylashib olganligi va ushbu bino bemorlarga zarurligi tufayli olib berishni so'rab qilgan murojaati viloyat shifokori Sapojnikov tomonidan rad etilgan [1]. Mazkur holat imperiya o'lkadagi boshqaruvini saqlab qolish va hukmronligini kuchaytirishda harbiy sohani asosiy o'ringa qo'yganligini ko'rsatadi.

1886 yilgi "Nizom"ning 3-bobining 43-72-moddalari joylardagi boshqaruv masalalariga bag'ishlangan bo'lib, uездlar boshqaruvi 59-moddaga ko'ra uезд boshlig'i tomonidan boshqarilgan hamda uning huzurida yordamchisi va mahkamasi bo'lgan. Uезд boshlig'i viloyat harbiy gubernatori taqdimiga ko'ra general-gubernator tomonidan tayinlangan va bo'shatilgan. Uезд boshlig'i yordamchisi, uchastka pristavi, polismeyster va politsiya pristavi gubernator tomonidan tayinlangan va ozod qilingan. Uезд boshlig'i yo'q yoki betob bo'lgan holda uning vazifalari yordamchisi, agar u ham bo'lmagan taqdirda uchastka pristavlaridan biri bajargan. Uездlarda muayayn hududlarni boshqarish uchun uchastka pristavlari viloyat boshqarmasi qarori asosida tashkil etilgan va general-gubernator tomonidan tasdiqlangan [2].

Uезд boshliqlari, uning yordamchisi va uchastka pristavlari mahalliy aholi qonuniy talablarini bajarmaganligi uchun "Nizom"ning 64-moddasiga ko'ra jarima

solish va qamoqqa olish huquqi berilgan. Mazkur holat ularning hududida tartibni buzgan Buxoro va Xiva fuqarolariga nisbatan ham qo'llanilgan. Jumladan, o'lka general-gubernatorining 1900 yil 16 sentyabrda viloyat harbiy gubernatorlariga yuborgan sirkulyarida "Nizom"ning 64-moddasiga asosan qonuniy talablarini bajarmagan Xiva va Buxoro soliq to'lovchilariga ma'muriy jarima solishi mumkinligi aytib o'tilgan [2]. Buni imperiya har qanday holatda turli bahonalar bilan mahalliy aholiga jarima solishni maqsad qilgani bilan izohlash mumkin.

Imperiya ularning huquqlari va vakolatlarini kengaytirib borgan. Jumladan, 1886 yilgi "Nizom"ga 1903 yilda kiritilgan qo'shimchaga ko'ra (imperator 1898 yil 10 iyulda tasdiqlagani bo'yicha) uezd boshlig'i 1 oydan (avval 7 kun) ko'p bo'lmagan muddatda qamoqqa olish yoki 30 rublgacha jarima (avval 15 rublgacha), uezd boshlig'i yordamchisi va uchastka pristavi 2 haftaga qamoqqa olish (avval 3 kungacha) yoki 10 rublgacha jarima (avval 5 rublgacha) solish huquqi berilgan. Lekin, shu o'rinda ta'kidlash kerakki, imperiya yuritgan ayrimachilik siyosati natijasida "Nizom"ga 1903 yilda kiritilgan qo'shimcha bo'yicha mazkur holatlar faqat mahalliy aholiga nisbatan tadbiq etilib, kelib chiqishi mahalliy bo'lmaganlar bundan ozod etilgan (imperator 1901 yil 8 iyunda tasdiqlagan) [2].

Uezdlar uchastka va volostlardan iborat bo'lgan. Imperiya ma'muriyati hududning kengligi va volostlarning bir-biridan uzoqligini hisobga olib boshqarish qulay bo'lishi uchun uezdlarda uchastkalar tuzgan. Uchastkalar uezd boshlig'i, yordamchisi va uchastka pristavi tomonidan boshqarilgan. 1898 yilda Samarqand uezdi boshlig'i polkovnik N.Chernevskiy Samarqand uchastkasiga ham rahbarlik qilgan [3]. Yordamchisi podpolkovnik Niyoz Muhammad Soliev tog'oldi uchastkalarini, poruchik A. Brejizskiy Panjikent uchastkasini boshqargan.

Uezdlar boshliqlari Samarqand, Kattaqo'rg'on, Jizzax va Xo'jand shaharlaridan turib hududni boshqarishgan. Ular shahardagi xo'jalik qismini (shahar deputatlaridan iborat) ham rahbari bo'lib, devonxonasi, yordamchisi, shahar katta va kichik oqsoqollari, uezd shifokori, uezd feldsheri, doyasi, uchastka va volost boshliqlari yordamida uездni idora qilgan. Shuningdek, uezdlardagi uchastkalar ham xuddi shu tarkibda shahardan turib boshqarilgan. Xususan, Panjikent uchastkasini boshlig'i poruchik A.Brjeziskiy Panjikent shahridan turib shahar oqsoqollari, xo'jalik bo'limi, uchastkani kotibi (V.V.Usachev) va tarjimoni (Abduqayum Shirinboev), ariq-oqsoqol (Fedor Martyushin) yordamida uchastka tarkibidagi volostlarni boshqargan [3].

Jizzax uezdi boshlig'i polkovnik V.N.Rybushkin devoxonasi (uezd ssuda kassasi rahbari va kotibi, mirzo, og'zaki va ezma tarjimondan iborat) va shahar oqsoqollari (katta oqsoqol Mulla Mansur Fayzullinov, kichiklari: Toshkent qismi Mulla Yusuf Abdullaboev, Jizzax qismi Mirzo Salim Abduraximov), shahar ariq-oqsoqoli Mirzo Abdusattor ʻEsonboev, uezd shifokori V.V.Tomasevich, ʻerdamchisi P.S.Puzыrevskiy orqali hududni boshqargan. ʻErdamchisi tog'oldi uchastkalarini (8 ta volostni o'z ichiga olgan) rahbari ham bo'lib, uezddagi ikkinchi uchastka Bog'don uchastkasi pristavi kapitan N.M.Ross Jizzax shahridan turib volostlarni boshqargan [3]. Uezd boshliqlariga og'zaki (hudud bo'ylab yurganda hamroxliq qilgan) va ezma (mahkamada o'tirib ishlagan) tarjimonlar ajratilgan.

1896 yilda Kattaqo'rg'on uezdi boshlig'i polkovnik V.I.Chertov va Xo'jand uezdi boshlig'i polkovnik N.G.Glushanovskiy [4] bo'lib, butun uezddagi siësiy, harbiy, sud, ijro, sug'orish tizimi va tibbiy qism nazorati ostida bo'lgan. Xo'jand uezdidagi 2 ta uchastka: Xo'jand va O'ratepa uchastkalari mazkur shaharlardan turib boshqarilgan. Xo'jand uchastkasini uezd boshlig'i, O'ratepa uchastkasini esa uchastka pristavi boshqargan.

Shu bilan birgalikda hudud rahbarlariga qo'shimcha harbiy kuch sifatida 1900 yil Turkiston general-gubernatori 4800 rubl qo'shimcha mablag' ajratib, 8 stroevoy ofitser bilan 16 ta kazaklar qo'shinini yanvar, fevral, mart va aprel oylarida Samarqand uezdiga 4 nafari (Urgut pristaviga 2 nafar, Chelak pristaviga 2 nafar) Jizzax uezdiga 4 nafari (Zominga 2 nafari, Yangiqo'rg'onga 2 nafari), Xo'jand uezdiga 4 nafari (Isfanaga 2 nafari, Savatga 2 nafari) va Kattaqo'rg'on uezdiga 2 nafarini (Mitanga 2 nafari) taqsimlagan [5]. Imperiya o'lkadagi hukmronligi davrida xalq qo'zg'olonlari tezlik bilan bostirish uchun harbiy kuchga katta ë'tibor bergan va tajribali harbiy rahbarlar xavf yuzaga kelgan hududlarga o'tkazib turilgan.

Jumladan, 1900 yil 25 iyulda Samarqand viloyati harbiy gubernatorining 276-sonli buyrug'i asosida Kattaqo'rg'on uezdi Mitan uchastka pristavi Sokolskiy xizmatda foydalanish uchun uezdning Payshamba uchastkasiga, Xo'jand uezdi Nikolaev uchastka pristavi va Turkiston liniya bataloni poruchigi Golov xizmatda foydalanish uchun Kattaqo'rg'on uezdining Mitan volosti uchastka pristavi lavozimiga o'tkazilgan hamda Nikolaev uchastka pristavi vazifalari Savat uchastka pristaviga yuklatilgan [5]. Uezd boshliqlari ishining murakkabligi o'lkaning ham o'troq, ham ko'chmanchi xalqlar yashagan hududining kattaligi bilan bog'liq ëdi. Bu omillar uezd ma'muriyati kuchlarining tarqoq bo'lishiga olib keldi va ijobiy natija bermagan" [6]. Demak imperiya ma'muriy boshqaruvni tashkil ëtishda hududlarning tabiiy tuzilishi va imkoniyatlarini hisobga olmay, o'z manfaatlaridan kelib chiqqan holda ëndoshgan.

Mazkur yondoshuv vaziyatga qarab o'zgarib turgan. Xususan, 1886 yilgi "Nizom"ga ko'ra, dastlab uezdlarda tashkil ëtiladigan tog'oldi uchastkalari uezd boshlig'i ërdamchisi tomonidan boshqarilgan bo'lsa, 1903 yilda "Nizom"ga kiritilgan qo'shimcha bo'yicha (imperatorning 1900 yil 6 martdagi qarori asosida) tog'oldi uchastkalari pristavi uezd boshlig'i ërdamchisi tasarrufidan olingan [2].

1886 yilgi "Nizom"ning 73-107 moddalarida o'troq mahalliy aholi, 108-116 moddalarida esa ko'chmanchi aholi boshqaruvi masalalari yoritilgan. Unga ko'ra, o'troq mahalliy aholi volostlar va qishloq jamoasiga (oqsoqolliklar), ko'chmanchi aholi esa volostlar va ovul jamoalariga bo'lingan. Viloyat uezdlar, volostlar, uchastkalar hamda qishloq va ovullar iborat tartibda boshqarilgan. "Turkiston viloyati boshqaruvi to'g'risidagi Nizom"ga ko'ra, o'troq aholi har bir uezdda volostlarga, volostlar esa qishloq jamoalari (oqsoqolliklar)ga bo'lib boshqarilgan [2]. Qishloq jamoalari bir ëki bir nechta bir-biriga yaqin qishloq, qishloqcha va qo'rg'onlardan, volostlar mingtadan ikki mingtagacha uylardan iborat bo'lgan. Butun volostni biridan boshqasiga o'tkazish general-gubernator ruxsati bilan, bir volostni boshqa volostga qo'shib yuborish esa viloyat harbiy gubernatori ruxsati bilan amalga oshirilgan.

Volostlar volost boshlig'i, qishloq jamoalari esa oqsoqollar tomonidan boshqarilgan. Xususan, XIX asr 80 yillarida okrugda 45 nafar volost boshlig'i va qishloqlarda 302 nafar oqsoqollar iborat bo'lgan [7]. Ko'chmanchi aholi esa har bir uездda volostga, volostlar esa ovul jamoalariga bo'lingan. Volost va ovul jamoalari tarkibiga kiruvchi o'tovlar soni viloyat boshqarmasi tomonidan aniqlashtirilgan. Ko'chmanchi aholi volostlarida ikki ming, ovul jamoalarida ikki yuzta o'tov bo'lgan [2].

1886 yilgi "Nizom"da ham mahalliy boshqaruv saylov tizimi asosida shakllantirilishi ko'zda tutilgan bo'lsa-da, viloyat mahkamasi bilan kelishilgan holda amalga oshirilgan. "Nizom"ning 83-moddasiga ko'ra volost boshlig'i, qishloq oqsoqoli e'ki e'rdamchisi mahalliy aholi orasidan saylanishi va 25 yoshdan kichik bo'lmashligi, sudlanmagan bo'lishi kerak bo'lgan. Saylovda bir nechta nomzod qatnashgan va imperiya ma'qul ko'rgan nomzod tayinlangan. Xususan, Xo'jand uezdi boshlig'i Samarqand viloyati harbiy gubernatoriga 1900 yilda uездning Isfana volosti boshqaruvchisi lavozimiga ko'rsatilgan 2 ta nomzoddan Nizomning 90-moddasiga ko'ra, Xo'jand uездidan bo'lgan 41 yoshli Mulla Xoji Yusuf Mir Fa'ezov tayinlanganligi va sudlanmaganligini aytib o'tgan. O'sha yili Isfana volosti boshlig'i lavozimiga 46 ta nomzod ko'rsatilgan edi [8].

Uezdlardagi volostlar uchastka tarkibiga kiritilgan. 1897 yilda Samarqand, Jizzax va Xo'jand uezdlarida volostlar uchastkalar tarkibida bo'lib, Kattaqo'rg'on uездida uchastka bo'lmagan. Uezdlar tarkibidagi uchastka va volostlar miqdori doimo bir xil bo'lmay, siyosiy-iqtisodiy vaziyat tufayli o'zgarishlarga uchrab turgan. Jumladan, o'lka boshlig'ining 1903 yil 22 martdagi 65-sonli buyrug'i bilan Samarqand uездining O'smat-qatortol va Xochamukur volostlari Jizzax uездiga; Chelak, Yangiqo'rg'on, To'rtko'l va Sirg'ali volostlari esa Kattaqo'rg'on uездiga o'tkazildi [9].

Uchastka pristavlarining tuzilishi va taqsimlanishi aholi soni, zichligi va boshqa turli mahalliy sharoitlar hisobga olinib amalga oshirilgan. Jumladan, arxiv hujjatlari tahlili orqali viloyat harbiy gubernatori siyosiy va harbiy vaziyatdan kelib chiqqan holda uезд va volost boshliqlarini almashtirish hamda yangi volostlar va uchastkalar tuzish holatlari bo'lganligi aniqlandi. Xususan, 1898 yil may oyida Andijonda ko'tarilgan Dukchi Eshon qo'zg'oloni natijasida Samarqand viloyatida ham qo'zg'olonlar bo'lishining oldini olish maqsadida bir qator choralar ko'rilgan. Viloyat gubernatori M.P. Fedorovning 1898 yil 7 iyundagi qarori asosida Kattaqo'rg'on uездidagi Mitani, Oqtapa, Tusun, Yorboshi, Xo'ja-Ariq va Mingariq volostlarini o'z ichiga olgan vaqtinchalik Mitan uchastkasi tuzilib, uchastka pristavi lavozimiga 8-Turkiston liniya bataloni shtabs-kapitani Sokolskiy tayinlangan. Mazkur qo'zg'olon ta'sirida o'lka bo'yicha Turkiston general-gubernatori Davlat G'aznachiligi hisobidan xarajatlar uchun 67200 rubl mablag' ajratilib, 32 ta uchastka pristavi lavozimini joriy etgan [5].

Shuningdek, imperiya XIX asr oxiri–XX asr boshlarida o'lkada aholi soni, yer-suv hajmi va olinadigan soliq miqdorlarini aniqlash uchun o'tkazgan yer-suv tadbirlari ham yangi volostlar tuzilishiga olib kelgan. Xususan, 1903–1904 yillarda Xo'jand uездidagi yer-soliq ishlari natijasida 1903 yilda Isfana volosti ikkiga bo'linib, alohida Chapqulluq volosti tuziladi. Bu haqida 1903 yil martda viloyat

boshqarmasining 4863-sonli buyrug‘i qabul qilinib, viloyat ma‘muriy bo‘linishi o‘zgarishga uchragan [9].

XULOSA

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Samarqand viloyatida shakllangan harbiy-ma‘muriy boshqaruv tizimi Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosatini amalga oshirishda muhim vositalardan biri bo‘lib xizmat qildi. Viloyatda boshqaruv tizimi harbiy gubernator rahbarligida tashkil etilib, uezd boshliqlari, ularning yordamchilari, uchastka pristavlari hamda mahalliy boshqaruv vakillari orqali amalga oshirildi. Ushbu tizim imperiya manfaatlarini ta‘minlash, hududda siyosiy nazoratni kuchaytirish hamda mahalliy aholi faoliyatini tartibga solish maqsadida tashkil etilgan edi.

1886 yilgi “Nizom” va unga keyinchalik kiritilgan qo‘shimchalar orqali imperiya ma‘muriyati uezd boshliqlari va boshqa mansabdor shaxslarning vakolatlarini kengaytirib, ularning mahalliy aholi ustidan nazorat imkoniyatlarini oshirib borgan. Shu bilan birga, jarima solish, qamoqqa olish kabi ma‘muriy choralar qo‘llash huquqi berilishi ham imperiyaning mustamlakachilik siyosatini mustahkamlashga xizmat qilgan. Viloyatda uchastkalar va volostlarning tashkil etilishi, ularning hududiy chegaralarining o‘zgarib turishi ham siyosiy vaziyat, harbiy xavfsizlik va iqtisodiy manfaatlar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan. Xususan, xalq qo‘zg‘olonlari xavfi yuzaga kelgan davrlarda yangi uchastkalar tashkil etilishi, qo‘shimcha harbiy kuchlar jalb qilinishi hamda tajribali harbiy rahbarlarning xavfli hududlarga yuborilishi imperiya ma‘muriyati hudud ustidan nazoratni saqlab qolishga alohida e‘tibor qaratganini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, Samarqand viloyatida joriy etilgan harbiy-ma‘muriy boshqaruv tizimi imperiyaning siyosiy hukmronligini mustahkamlash, mahalliy aholi ustidan ma‘muriy nazoratni kuchaytirish hamda hududning iqtisodiy resurslaridan samarali foydalanishni ta‘minlashga qaratilgan mustamlakachilik boshqaruv modelining muhim tarkibiy qismi bo‘lgan.

FOYDALANILGAN MANBA VA ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zMA I-18-fond, 1-ro‘yxat, 11426-ish, 59-59-orqa varaq.
2. Положение об управлении Туркестанского края. – Ташкент, 1903. – С. 49.
3. Адресь-календарь Самаркандской области на 1898 год. Вып. VI. – Самарканд: Типография К.М.Федорова, – Самарканд, 1898. – С. 17.
4. Адресь-календарь Самаркандской области на 1896 год. Вып. IV. – Самарканд, 1896. – С. 6, 9.
5. O‘zMA I-18-fond, 1-ro‘yxat, 1029-ish, 18-19-varaqlar.
6. Шушкова М.Е. Организация управления Туркестаном в начале XX века: Дисс. канд. ист. наук. – М., 2015 – С. 128.
7. O‘zMA I-5-fond, 1-ro‘yxat, 1531-ish, 6-7-varaqlar.
8. O‘zMA 18-fond, 1-ro‘yxat, 1031-ish, 66-68-varaqlar.
9. Справочная книжка Самаркандской области на 1906 год. Вып. VIII. – Самарканд: Типография «Труд», 1906. – С. 305.

Бутаев Ж. Ш.

и.о. доцента кафедры «Гуманитарные науки»

Университет точных и социальных наук

bjonibek85@gmail.com

ФОРМИРОВАНИЕ ВОЕННО-АДМИНИСТРАТИВНОЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ В САМАРКАНДСКОЙ ОБЛАСТИ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВЕКА

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируется процесс формирования военно-административной системы управления, введённой Российской империей в Самаркандской области в конце XIX – начале XX века. В исследовании рассматривается создание Самаркандской области на основе «Положения об управлении Туркестанским краем» 1886 года, а также структура системы управления на уровне области, уезда, участка, волости, сельских и аульных общин. Кроме того, на основе архивных документов и исторических источников анализируются полномочия уездных начальников, участковых приставов и представителей местной администрации, особенности избирательной системы и механизмы административного контроля. В статье научно обосновывается, что военно-административная система управления в условиях колониальной политики Российской империи служила важным инструментом усиления политического, социального и экономического контроля над регионом.

Ключевые слова: Самаркандская область, военно-административное управление, Российская империя, Туркестанское генерал-губернаторство, Положение 1886 года, уездное управление, участковый пристав, волостная система, колониальная политика, конец XIX – начало XX века.

Butaev J. Sh.

Associate professor at the department of «Humanity sciences»

University of exact and social Sciences

bjonibek85@gmail.com

THE FORMATION OF THE MILITARY-ADMINISTRATIVE GOVERNANCE SYSTEM IN THE SAMARKAND REGION IN THE LATE 19th – EARLY 20th CENTURY

ABSTRACT

This article analyzes the formation of the military-administrative governance system introduced by the Russian Empire in the Samarkand region in the late nineteenth and early twentieth centuries. The study examines the establishment of the Samarkand region based on the 1886 “Regulation on the Administration of the Turkestan Territory” and explores the structure of governance at the levels of

region, district (uezd), precinct, volost, as well as village and aul communities. In addition, the powers of district chiefs, precinct officers, and local administrative representatives, as well as the functioning of the electoral system and mechanisms of administrative control, are analyzed on the basis of archival documents and historical sources. The article demonstrates that under the colonial policy of the Russian Empire, the military-administrative governance system served as an important instrument for strengthening political, social, and economic control over the region.

Keywords: Samarkand Region, military-administrative governance, Russian Empire, Turkestan Governor-Generalship, Regulation of 1886, uezd administration, precinct officer, volost system, colonial policy, late 19th – early 20th centuries.